

110 ANI DE LA EXPEDIȚIA LUI DIMITRIE ȘI NICOLAE GHIKA-COMĂNEȘTI ÎN SOMALIA

IORGU PETRESCU

În anul 2005 se împlinesc 110 ani de când Prințul Dimitrie N. Ghika-Comănești, însoțit de fiul său, Nicolae D. Ghika, au pus piciorul pe pământul Somaliei, la 22 octombrie 1895. Era prima expediției românească în Cornul Africii, dar nu și prima și nici ultima de acest fel întreprinsă pe acest continent. Primul, să spunem, român care ajunge în Africa, după documentele consemnate, este farmacistul sibian Franz Binder, care întreprinde mai multe călătorii, prima, în 1849, pe Valea Nilului Alb, apoi în 1853 pe cea a Nilului Albastru, iar în cele din urmă între bazinele fluviilor Nil și Congo, locuri în care ajunsese și vestitul explorator Stanley, altele în care un european puneă atunci pentru prima oară piciorul. Binder, pasionat etnograf, pe lângă importantele notițe, va aduna și o impresionantă colecție de profil, cea care va constitui viitorul muzeu sibian de etnografie exotică care îi poartă numele. În 1897, alți doi români plecau spre Africa, frații George și Dimitrie Strat care vor explora coasta vestică a continentului, în Dahomey și Gabon (în același an 1897, Emil Racoviță, pleca și el spre Polul Sud cu expediția internațională „Belgica”). Un an mai târziu, Sever Pleniceanu, ajungea pe apele fluviului Congo pe urmele lui Stanley.

La începutul secolului XX, în 1900, primul român, Ion L. Catina, ajunge în Africa de sud. Ulterior, în prima jumătate a acestui secol, inginerul T. P. Ghițulescu va participa cu o misiune de exploatare minieră franceză în Republica Congo. August von Spiess din Sibiu, maestru de

vânătoare al Familiei Regale, va străbate Africa de est, în 1936 și 1938, ajungând pe Kilimanjaro. Poate cel mai apropiat de Africa a fost Mihai Tican Rumano, cel care a cutreierat, ca pasionat vânător, Senegalul, Mauritania, Sudanul, Guineea, Congo, Etiopia, ba chiar și insula Madagascar, în primele decenii ale secolului al 20-lea; acest neobosit călător a fost poate și cel mai dotat scriitor dintre toți aceștia, cărțile sale de călătorie fiind remarcate chiar de Liviu Rebreanu (avea să ajungă și în Canada, Galapagos și Australia) (Hilt, 1972).

După război, în condiții financiare și politice de restricte, au loc, totuși, două expediții științifice de excepție, cea transafricană din decembrie 1970-aprilie 1971, în care opt români conduși de academicianul Nicolae Botnariuc au traversat continentul de la vest la est; și cea din Tanzania, din decembrie 1973-ianuarie 1974, organizată de Muzeul Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa”, condusă de regretatul academician Mihai C. Băcescu, alături de alți trei colegi, regretatul profesor Geza Julius Müller de la Institutul Român de Cercetări Marine de la Constanța, Teodor Nalbant de la Muzeul „Grigore Antipa” și Dragoș Neculce de la Institutul de Biologie din București, prima expediție din România care a explorat și recifii de corali, cea care a adus și cele mai numeroase contribuții științifice la cunoașterea faunei acelor locuri (cu preponderență faună marină).

Se poate deci considera că Dimitrie și Nicolae Ghika-Comănești sunt primii români care explorează Africa.

Cine sunt însă cei doi Ghika-Comănești?

Ei fac parte din ramura moldoveană a mării familii Ghika, familie care a dat mulți domnitori și oameni importanți atât în Moldova, cât și în Țara Românească.

Prințul Dimitrie N. Ghika-Comănești (**fig. 1**), fiul lui Aga Nicolae Ghika, s-a născut pe 31 decembrie 1839 cu câteva ore înaintea fratelui său gemăan Eugen (ajuns general în armata lui Abraham Lincoln în războiul de secesiune) și a decedat la Comănești în 1923, fiind înmormântat alături de tatăl său, soția, fratele și fiul său Nicolae, în cavoul familiei din cimitirul Bisericii Sfântul Spiridon din Comănești. Și-a dat doctoratul în drept la Universitatea din Berlin, a fost prefect de Bacău, deputat în Parlamentul României și magistrat. Nicolae D. Ghika, fiul lui Dimitrie Ghika (1875-1921) (**fig. 2**), licențiat în drept la Lausanne și Geneva, atașat diplomatic la Paris, guvernator al Băncii Națiunii, președinte al Fondului Forestier al României, ministru în guvernul Marghiloman din primul război mondial. A fost căsătorit cu Zoe Lahovary și au avut un fiu, Nicolae, născut în 1875. Acesta s-a căsătorit cu Yvonne Băleanu. Unul dintre fii lor, Dimitrie Ghika, fiul lui Nicolae, născut în 1904 și decedat în 1989, s-a căsătorit cu Prințesa Valentina Bibescu, fiica Marthei Bibescu și a lui George Valentin Bibescu (marele aviator), a avut ca fii, pe Nicolae, Gheorghe și John. Prințul John Ghika, născut la Paris în 1928, a fost general de brigadă de cavalerie în Marea Britanie, decedând în 2003. Familia sa a fost ultima proprietară a Palatului Mogoșoaia, pe care l-a donat poporului român. Fiul lui John și al unei englezoaice, Christopher Ghika, ultimul descendent al Prințului



N. Ghika

fig. 1

explorator, dar și al unor dintre cele mai ilustre familii românești (prin alianță), Brâncoveanu Mavrocordat, Lahovary și Bibescu, locuiește în acest moment în Marea Britanie.

Palatul Ghika din Comănești a fost construit între anii 1890-1900 de arhitectul francez Albert Galleron, în stil baroc, același care a proiectat și Ateneul și Palatul Băncii Naționale a României. Astăzi, acest palat, care inițial găzduise inclusiv cea mai mare parte a colecției cinegetice a familiei (câte un exemplar din fiecare specie



Nicolae D. Ghika

fig. 2

vânată în Somalia a fost donat Muzeului Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa”, D. N. Ghika, 1897) (despre această colecție nu se mai cunoaște nimic), este, începând cu anul 1989, sediul unei expoziții de etnografie și artă modernă. Potrivit cu datele oferite de municipalitate, palatul are și un parc de 7,4 ha, considerat unul din cele mai frumoase din țară.

Timp de cinci luni, din 22 octombrie 1895 și până în 22 februarie 1896, cei doi Ghika au explorat vestul Somaliei, punct de plecare și întoarcere fiind portul Berbera de la Golful Aden. Au călătorit cu vaporul Mediterana plecând din Triest, apoi Marea Roșie trecând prin canalul Suez. Călătoria lor va fi consemnată în două cărți, prima scrisă de Nicolae Ghika, *Cinq moins au pays des Somalis*, apărută în 1897 la Geneva, iar cea de-a doua, în românește, îl are ca autor pe tată, Dimitrie, *O expediție română în Africa*, apărută în același an. Cartea lui Nicolae are un stil mai liber, uneori jurnal de călătorie, alteori scurt tratat etnografic, are un capitol dedicat numai animalelor (absent în cartea tatălui său), în care menționează, pe lângă denumirea populară europeană și

somaleză, pe cea științifică, dă scurte date despre răspândirea, mediul de viață, dar și câte exemplare au vânat, uneori și cu ce fel de muniție sau de puști. Evident, tratează numai speciile împușcate - crocodili, câteva păsări și mai ales antilope, gazele, bivoli, rinoceri, elefanți, pantere și lei, zebre și chiar o girafă. Cartea, de asemenea, conține și 20 din fotografiile care au fost realizate de tatăl său, prezente în cartea acestuia ca și partea care se referă la botanică și harta expediției. În schimb, cartea lui Dimitrie Ghika, pe parcursul a 176 de pagini, cu aproape 30 de fotografii alb-negru originale (**fig. 3**), făcute chiar de acesta, ilustrând atât geografia, flora și fauna, populațiile bășinașe, dar și apetitul vânătorească al celor doi (primele fotografii de gen făcute de un român în Africa), ne introduce în lumea necunoscută la acea dată, extreme de insolită, a Somalilor, a locurilor și oamenilor din locuri atât de exotice. Ambele cărți debutează cu fotografiile celor doi în haine de oraș, nu de explorator, cu autografele celor doi, cartea lui Dimitrie Ghika fiind dedicată Regelui Carol I.

fig. 3



Textul, deși destul de arid, are un farmec al său, un parfum al epocii inconfundabil, dar și o oarecare rigoare științifică în descrierea vegetației, a peisajelor, a etnografiei locurilor, a faunei care nu de puține ori ajungea trofeu. Cartea conține ca anexe științifice o listă de 55 specii de plante recoltate de cei doi, întocmită de doi renumiți botaniști germani ai timpului, G. Schweinfurth și G. Volkens, listă urmată chiar de o lucrare științifică în toată regula, o descriere în latină a speciilor de plante, multe dintre ele fiind noi pentru știință. La mai bine de 100 de ani de la descrierea acestora, unele dintre ele au rămas valabile, cum sunt *Sporolobus ghikae* dintre Gramineae, *Loranthus ghikae* (Loranthaceae), *Crotolaria comanestiana* (Fabaceae), *Carissa bispinosa* (Combretaceae), *Statice maurocordatae* (Plumbaginaceae) și genul *Ghikea* cu specia *Ghikea spectabilis* Volkens & Schwfth., plantă parazită din familia Scrophulariaceae.

Legată de harta care însoțește cartea, pe care sunt menționate traseul expediției, cu punctele de observație și data la care s-au făcut, date despre triburile somaleze, despre vegetație, despre faună, date topografice, este un capitol semnat de Dr. Philipp Paulitschke, renumit geograf austriac de origine cehă. În el sunt menționate și descoperirile geografice (au făcut măsurători pe teren privind topografia, dar și meteorologia) ale celor doi, unele dintre ele, recunoscute chiar de faimosul institut geografic de la Gotha din Germania, purtând nume românești, Muntele Regele Carol, Muntele Regina Elisabeta, Grota Principesa Maria, Fluviul Principele Ferdinand, Culmea Lahovary, Vadul Ghika, denumiri astăzi înlocuite de cele ale localnicilor.

Citez un pasaj din carte cu o pasionantă vânatoare de rinoceri, pentru a percepe mai bine aerul inconfundabil al acestor scrieri, care se

resimte mult mai târziu în scrierile lui Hemingway: „Pricep că rinocerii au luat vânt de la Aden și vin drept spre noi, suflând din nări cu același zvon care-l face o locomotivă în gară, când vaporul se sloboade în intervale scurte prin ogiac. Gheli, care îmi pusese repede carabina cu oțelile trase, în mână, se aruncă pe după o tufă mai deasă, în momentul când unul din acești coloși apare lângă mine, trecând cu mare iuțeală, fără a mă vedea și cu coarnele ridicate, de-a dreptul prin spineria cea mai deasă, pe care în calea sa o pleacă toată înaintea lui. În neexperiența mea de acest vânat, poate și din emoții, lăsasem să treacă secunda cea mai favorabilă pentru a împușca. Urmând însă direcția sa cu carabina, parvin al vedea iarăși la vreo 20 metri depărtare și am abia timpul a slobozi o încărcătură în el, în momentul când partea de dinapoi dispărea în tufe. Precum s-a putut vedea mai târziu proiectilul de oțel pătrunse prin pânțelele animalului, făcând o rană care după un timp oarecare deveni mortală.”

Unul din cei șapte rinoceri împușcați în expediție poate fi admirat pe un perete al sălii centrale a Muzeului Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa”.

În prefața cărții, Dimitrie Ghika prezintă și o listă a animalelor împușcate, impresionantă (201 exemplare, din 20 de specii), menționând: „Câte două din capetele celor mai frumoase exemplare au fost preparate de Rowland Ward, vestitul naturalist de la Londra, din care câte unul de fiecare specie precum și girafa le-am dăruit Muzeului și celelalte stau în castelul de la Comănești. Asemenea s-au mai prezentat Muzeului și toate reptilele adunate de Expediție.”

Marinescu și Ionescu menționează, în 1985, că la 14 octombrie 1896 cei doi Ghika donează Muzeului Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa” 10 trofee cinegetice preparate de faimoasa firmă engleză Rowland

Ward din Londra. Pe lângă acestea, au mai donat o colecție de reptile, două piei de hienă, o piele de bursuc nord american, *Taxidea taxus*, o piele de zebra și două mici mamifere (Marinescu și Ionescu, 1985). Din investigațiile efectuate, deși pe etichetele actuale ale pieselor, ca și în registrele de evidență mai vechi nu sunt menționate nici locul, data colectării, dar nici persoanele care au colectat și donat piesele (motivul acestei lacune este obscur, inexplicabil), bănuiesc că există, în acest moment, cel puțin două trofee africane, capul de rinocer care este expus în sala marilor mamifere de la parterul muzeului, pe perete (singurul cap de rinocer din colecțiile muzeului) și un cap de girafă (muzeul posedă și un exemplar întreg adult și scheletul unui pui, de altă proveniență). De asemenea, în vitrinele din aceeași sală este și exemplarul montat de bursuc american. Acestea sunt printre cele mai

vechi piese din patrimonial muzeului care au supraviețuit până astăzi, trecând prin cutremure și bombardamente, datând din perioada când instituția condusă de tânărul Grigore Antipa, de curând întors de la studii din Germania, se afla în clădirea improprie din strada Polonă.

Alături de donațiile unui alt mare explorator al sfârșitului de secol al XX-lea, cehul Emil Holub, donația celor doi Ghika-Comănești este una dintre cele mai importante privind fauna africană de mari dimensiuni, singura donație românească de acest tip despre care se cunoaște ceva (piesele pe care Mihai Tican Rumano pretinde că le-a donat muzeului într-una din cărțile sale nu au putut fi identificate, nu sunt consemnate în alt loc. În colecțiile muzeului există pe lângă donații și piese africane cumpărate de Grigore Antipa de la diverse firme de profil, mai ales din Germania).

BIBLIOGRAFIE

- Ghika, D.N., 1897 – *O expediție română în Africa*. Stabilimentul Grafic I.V.Socec, 1-220.
- Ghika, N.D., 1897 – *Cinq mois au pays des Somalis*. Bale et Genève, Georg, 1-219.
- Hilt, V., 1972 – *Călători și exploratori români*. Ed. Enciclopedică Română, 1-203.
- Marinescu, Al., A. Ionescu, 1985 – *Le Muséum National d'Histoire Naturelle de Bucarest (1834-1984) - aperçu chronologique. Travaux du Muséum National d'Histoire Naturelle "Grigore Antipa"*, 27: 373-417.